

بررسی و تحلیل آموزش الفبا در کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان به شیوه افقی و موازی^۱

احمد هدایت پناه شالدهی^۲

مرضیه هدایت پناه شالدهی^۳

بدریه هدایت پناه شالدهی^۴

محمدسعید هدایت پناه شالدهی^۵

چکیده

هدف اصلی این نوشتار، بررسی و تحلیل سازماندهی افقی آموزش الفبا به شیوه موازی در کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان، براساس برنامه‌ریزی محتوای درسی به روش تحلیل محتواست. نمونه و حجم جامعه آماری، ۹۰ صفحه کتاب فارسی و ۷۰ صفحه کتاب قرآن اول ابتدایی است. تحلیل با استفاده از آمار توصیفی بر روی درس‌های هفت‌گانه کتاب قرآن و درس‌های ۲۲ گانه فارسی اول به شیوه موازی سازی افقی به صورت کمی صورت گرفته است. اسامی و شکل‌های بیشتر حرکات و حروف شبیه هم هستند و به صورت موازی در آموزش الفبای قرآنی و فارسی نقش دارند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که کتاب قرآن اول ابتدایی، به طور میانگین ۵،۳ هفته در معرفی صداها و ۵،۵ هفته در تدریس رسم‌ی آن‌ها نسبت به کتاب فارسی اول دبستان دیرتر اقدام می‌کند و هماهنگی برقرار است، اما در سایر امور برنامه‌ریزی درسی، هماهنگی برقرار نیست. واژه قرآن در کتاب فارسی اول در نگاره ۶ در هفته سوم مه‌ماه بیان شده و معرفی قرآن در درس ۱۵ در صفحه ۷۸ آن انجام می‌شود؛ در حالی که همان دانش‌آموزان به موازات کتاب فارسی، کتاب مستقلمی به نام قرآن دارند که تدریس آن از همان ابتدای مهر آغاز می‌شود. هماهنگی کامل در تدوین و ارائه محتوا بین دو کتاب فارسی و قرآن اول دبستان مشاهده نمی‌شود. واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوا، قرآن کریم، آموزش الفبا، اول ابتدایی، موازی سازی افقی.

۱. تاریخ دریافت: ۹۷/۷/۵ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۱/۲۹

۲. مدرس دانشگاه فنی و حرفه‌ای دکتر معین رشت A.hedayatpanah@gmail.com

۳. مدرس دانشگاه فنی و حرفه‌ای دکتر معین رشت Hedayatpanah_1986@gmail.com

۴. کارشناس اداره کل آموزش و پرورش گیلان atbar.hedayatpanah@gmail.com

۵. مدرس دانشگاه فنی و حرفه‌ای خدادادی انزلی edayatpanah@gmail.com

مقدمه

با گذشت حدود چهل سال از انقلاب ارزشمند اسلامی ایران، به نظر می‌رسد در نحوه یاددهی قرآن مجید در مدارس، هنوز با مشکلاتی مواجهیم و نیازمند پژوهش و ارائه راهبردهای اساسی در این زمینه هستیم. تجارب مختلفی نشان می‌دهد که یا باید قرآن همانند سایر دروس مدرسه‌ای مانند ریاضی، ادبیات فارسی، زبان، علوم، ادبیات فارسی، ورزش و هدیه‌های آسمانی، به صورت مدرسه‌ای آموزش داده شود و مورد ارزشیابی قرار گیرد یا از درس مدرسه‌ای خارج شده و در بیرون از مدرسه به صورت مکتب‌خانه‌ای آموزش داده شود. هر چند که، مدارس تخصصی قرآن هم فعال هستند، اما این نوع یاددهی به زعم عامه اولیاء، کاری در راستای فوق برنامه تلقی می‌شود. باور عده‌ای بر این است که دانش‌آموزان از عهده خواندن قرآن به خوبی بر نمی‌آیند، اما باید گفت که همین دانش‌آموزان ایرانی که فرمول‌های بسیار پیچیده ریاضی، فیزیک و شیمی و سایر دروس را به نحو مطلوبی می‌آموزند، ثبت اختراع می‌کنند، در سطوح بین‌المللی می‌درخشند، در المپیادها مقام‌های بسیار باارزش کسب می‌کنند، در علم نانو و هسته‌ای دنیا را شگفت زده می‌کنند. در حفظ و قرائت قرآن کریم نیز در سطح بین‌المللی درخشیده‌اند و کسب رتبه کرده‌اند. کوتاه سخن آنکه همه دانش‌آموزان یا دانشجویان در زمینه‌های مختلف علمی، مذهبی، ورزشی کشورمان دارای جایگاه و مراتب علمی و فرهنگی درخور توجهی شده‌اند، اما کسی به این دانش‌آموزان یا دانشجویان نمی‌گوید چرا بعد از اتمام دروس دبیرستان یا دانشگاه، فیزیک یا ریاضی بلد نیستی، در عین حال به بیشتر آنان به کنایه یا مستقیم گفته می‌شود که از توانایی کافی خواندن قرآن برخوردار نیستید. این در حالی است که فراوانی کلاس‌های آموزش قرآن، به مراتب از کلاس‌های آموزش سایر دروس بیشتر است. همچنان که بیشتر نهادهای رسمی و غیر رسمی چه در خلال سال تحصیلی و چه در ایام فراغت، با همکاری اساتید ماهر و مجرب به برگزاری آموزش قرآن به خصوص برای دانش‌آموزان اهتمام جدی می‌ورزند. بنابراین یا شیوه آموزش و روش تدریس اشتباه است، یا برنامه‌ریزی درستی در این زمینه صورت نپذیرفته است. در هر صورت باید علت این امر را بررسی نمود (طالبی‌زاده، ۱۳۹۵). اینکه آموزش و پرورش در زمینه آموزش عمومی قرآن چندان موفق نبوده، روشن است و خود اصحاب آموزش و پرورش هم این موضوع را قبول دارند (خواجوی، ۱۳۹۴).

آموزش عمومی قرآن به این معناست که تنها به روخوانی و قرائت قرآن بها ندهیم و توجه به باطن قرآن را نیز در برنامه‌های خود قرار دهیم. باید اذعان نمود که البته آموزش و پرورش در این زمینه خوب عمل کرده و به آموزش رشته‌های مفاهیمی چون نماز، ترجمه، بخش‌هایی از تفسیر و حتی نهج البلاغه نیز پرداخته است؛ اما متأسفانه به طور عملی، خروجی کار بازدهی لازم را نداشته و نیاز به برنامه‌ریزی عمیق‌تری است (یارگل، ۱۳۹۴). برخی کارشناسان معتقدند که در میان نهادهای فعال در کشور، بیشترین انتظارات در زمینه آموزش عمومی قرآن از نهاد آموزش و پرورش است؛ زیرا این نهاد متولی امر تعلیم و تربیت در جامعه است. برخی عوامل مهم از دیدگاه کارشناسان که تأثیر در یادگیری و انس قرآن دارد، به شرح زیر است:

الف. نیروی انسانی؛ «آموزش و پرورش در تأمین کادر متخصص و مجرب در رشته‌های قرآنی موفق نبوده است؛ به طوری که برخی معلمان حتی در خواندن قرآن هم مهارت ندارند (خواجوی، ۱۳۹۴). مهمترین علت، معلمان قرآنی‌اند که تعداد قابل توجهی از آنان در اصل معلم قرآن نیستند؛ به این معنا که در تعدادی از مدارس، آموزش درس قرآن را به معلمان دیگر که ساعت‌های آموزشی آنان پر نمی‌شود، واگذار می‌کنند (حاجی شریف، ۱۳۹۴). مهمترین آسیب آموزش عمومی قرآن کشور عدم توجه به تربیت نیروی انسانی ماهر است. تربیت نیروی انسانی مغفول است؛ زیرا هزینه بردار است و بخش اعظم اعتبارات آموزش عمومی قرآن را به خود اختصاص می‌دهد (نباتی، ۱۳۹۴).

ب. متصدیان امور؛ برخی متولیان مدارس به درس قرآن اهمیت نمی‌دهند؛ برای مثال اگر یک معلم قرآن در زمینه نمره دادن احساس مسئولیت و وجدان داشته باشد، با انتقاد مدیران و مسئولان مدارس روبه‌رو می‌شود (حاجی شریف، ۱۳۹۴). برخی معلمان، مدیران و عوامل دیگر، حساسیت‌های لازم را در زمینه آموزش قرآن ندارند؛ به طوری که فکر می‌کنند اگر معلم آن در مدرسه حاضر نباشد، معلم فیزیک یا ریاضی هم به جای او می‌تواند سر کلاس برود، اما برعکس، نسبت به قرآن چنین حساسیتی ندارند (خواجوی، ۱۳۹۴).

ج. خانواده؛ گاه والدین از این‌که نمره فرزند آنان در درس قرآن پایین است، اظهار تعجب کرده و نمره بالاتری را مطالبه می‌کنند؛ اما اگر همان دانش‌آموز در درس ریاضی یا زبان، نمره پایینی داشته باشد، برای والدین باورکردنی و منطقی است. (خواجوی، ۱۳۹۴؛ حاجی شریف، ۱۳۹۴).

اگر خانواده‌ها در سبب خانوار جایگاه ویژه‌ای به قرآن اختصاص دهند و هر روز زمان مشخصی را برای تلاوت قرآن حتی آیه‌ای از آن در نظر گیرند، بی‌شک به توفیقاتی در پیشرفت مهارت‌های قرآنی آنان دست خواهیم یافت (مسیب زاده: ۱۳۹۴).

د. سبک آموزش قرآن؛ بسیاری از اهل فن، اعتقاد دارند از دلایل مهجور بودن نسبی قرآن کریم در جامعه، ناکارآمدی و کافی نبودن سبک‌های آموزش قرآن است (طالبی‌زاده، ۱۳۹۵؛ رضایی، ۱۳۹۶). به طور خلاصه می‌توان سبک‌ها را به روش‌های ذیل دسته‌بندی کرد:

۱. روش سنتی و مکتبی؛ در این روش تصور بر این بود چون قرآن از حروف و حرکات تشکیل شده، اگر دانش‌آموزی حروف و حرکات را بشناسد، با مقداری تمرین می‌تواند قرآن را بخواند. در این روش به صدای حروف و حرکات توجه نداشتند. در نتیجه ابتدا حروف و سپس حرکات را می‌آموختند و با هجی کردن کلمات پیش می‌رفتند و همیشه آموزش را از جز سی‌ام قرآن شروع می‌کردند.

۲. روش باغچه بان و فرمان یک و دو؛ جبار باغچه بان برای آموزش خط فارسی به جای روش حرف‌آموزی، روش صوت‌آموزی را پیشنهاد کرد. عباس یمینی شریف نیز برای آموزش خط زبان فارسی، روش کلی را مناسب می‌دانست. پس از آزمایش هر دو روش، وزارت آموزش و پرورش روش باغچه بان را برگزید. از سال ۱۳۳۰ تا پیش از روش جدید (بخوانیم و بنویسیم سال ۸۱)، روش ترکیبی باغچه بان برای آموختن خط و زبان فارسی در ایران معمول بوده است. در این روش با فرمان یک، یک حرف با یک حرکت خوانده می‌شود. در واقع یک صامت با یک مصوت ترکیب می‌شود.

۳. روش تفکیک؛ این روش که با روش قبل چندان متفاوت نبود و بر بخش کردن کلمه تأکید داشت، مدتی معمول شد، ولی نتوانست کاری فراتر انجام دهد.

۴. آموزش به کمک نوار صوتی؛ پس از انقلاب اسلامی، نهادهای خود جوش و خارج از آموزش پرورش رسمی با استفاده از نوارهای قاریان مشهور و تمرین و تکرار و استمرار، قرآن را با ترتیل و قرائت تحقیق آموزش می‌دادند.

۵. آموزش جامع قرآن؛ با این‌که روش فرمان دادن مبتنی بر روش صوت‌آموزی فارسی بود، ولی در آن روش پیش‌نیاز فارسی و یا سوادآموزی فارسی، جدی گرفته نمی‌شد. آموزش دیر هنگام

از کلاس سوم آغاز می‌شد و همراه تمرین، تکرار کافی نبود، در نتیجه موفقیتی قابل توجه در آموختن قرآن حاصل نمی‌شد (ترابی، ۱۳۹۴). با پیشرفت علم و تکنولوژی در دهه اخیر، طرح‌ها و سیاست‌های تشویقی زیادی از طرف آموزش و پرورش، به صورت آموزش غیر رسمی یا رسمی برای آموزش موثر و جذاب قرآن پیشنهاد و اجرا شد که هر کدام دارای محاسن و معایبی بودند که طرح‌های «معیار» و «طرح ۳۳ روز آموزش روخوانی قرآن در پایه‌ی سوم ابتدایی، جشن‌های قرآنی» از آن جمله‌اند (حاجی شریف، ۱۳۹۴).

همچنین محتوا؛ در کتاب‌های درسی که برای آموزش قرآن در مدارس به کار برده می‌شود، از شیوه‌های خاصی برای علامت‌گذاری واژه‌های قرآنی استفاده می‌شود که برای یادگیری دانش‌آموزان مناسب نیست؛ به عنوان مثال، در سال‌های اول تا سوم ابتدایی، علامت «سکون» آموزش داده می‌شود، اما از سال چهارم این علامت در کتاب‌های درسی حذف می‌شود؛ در کتاب‌های قرآن کشورهای عربی، علاوه بر این که تمامی حروف علامت دارند، حتی برای حروف ناخوانا هم علامت دایره تعریف شده است؛ در حالی که در کتاب‌های درسی ما حتی صداهای کشیده، حروف ساکن و حروف ناخوانا هم هیچ‌گونه علامتی ندارند (حاجی شریف، ۱۳۹۴). نگارش حروف قرآن در آغاز، به شیوه خط متداول صدر اسلام بود. این خط فاقد هرگونه علامت بود؛ چه نقطه و چه اعراب. از این رو، بیشتر حروف آن دارای شکل‌های مشترک و همانند بوده است. این شکل‌ها عبارت است از: «ا ب ح د ر س ص ط ع ع ع ف ک ک ل ل م م ن و ه ی»، مثلاً سوره حمد به شیوه زیر نوشته می‌شده است: «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العلمين الرحمن الرحيم ملك يوم الدين اياك نعبد و اياك نستعين اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم و لا الضالين». نمونه‌های متعدد از این رسم الخط که مربوط به قرن اول هجری است، هم‌اکنون در موزه‌های مهم جهان، مانند گنجینه قرآن در مشهد مقدس، موزه قم، اصفهان، پاریس، لندن و مسکو موجود است. این خط در مقایسه با خط عربی کنونی، ویژگی‌هایی دارد که بعضی از آنها عبارت است از:

۱. بسیاری از حروف، به ویژه الف‌ها نوشته نشده‌اند، مانند کلمات: «الرحمان، العالمین، مالک و صراط» که به صورت «الرحمن، العلمین، ملک و صراط»، نوشته شده‌اند.
۲. برخی حروف به شکل حروف دیگر نوشته شده است، مانند «الف» در کلمات «صلاة،

زکاة و حیاة» که به صورت واو «صلوة، زکوة و حیوة» نوشته شده است یا الف در کلمات «ادراک، ضحاها و یغشاها» که به صورت یاء «ادریک، ضحیها و یغشیها» نوشته شده است.

۳. بعضی از حروف به طور زاید بر تلفظ نوشته شده است، مانند کلمات «یدعو، یتلو، مئة، جیء و لشیء» که با یک الف زاید به صورت «یدعوا، یتلوا، مائة، جایء و لشایء» نوشته شده‌اند. در صدر اسلام بیشتر مسلمانان، عرب زبان بودند و بسیاری از آنان، قسمت‌های متعدد یا کل قرآن را حفظ و بیشتر با آیات قرآن مأنوس بودند و این آیات تکیه کلام و ورد زبان‌شان بود، از این رو آن زمان مشکلی در خواندن قرآن به چشم نمی‌خورد، یعنی حروف و کلمات هم شکل و حرکات و حالات حروف را با توجه به قرائن جمله و حضور ذهن، تشخیص می‌دادند و به نحو صحیح می‌خواندند؛ همان‌گونه که ما خواندن زبان فارسی را در اول دبستان ابتدا با علائم فرا می‌گیریم، ولی پس از آن بدون علامت می‌نویسیم و می‌خوانیم. این نگارش اولیه قرآن را «رسم المصحف» نامیده‌اند. اکنون قرآن مجید علاوه بر علائم زینتی قرآن کریم که در ابتدا با خط کوفی نوشته شده بود، با رسم الخط مصری به خط زیبای خطاط مشهور سوری «عثمان طه»، رسم الخط شبه قاره هند، رسم الخط ترکی و رسم الخط ایرانی نیز تزئین می‌شود (محفوظی، ۱۳۸۹). وجود رسم الخط‌های فراوان در قرآن، کار آموزش و یاددهی قرآن را تا اندازه‌ای دشوار کرده است. در آموزش مدرسه‌ای که حدود ۶۰۰ ساعت آموزش قرآن برای دانش آموزان منظور شده است، تنها تعداد محدودی از فارغ التحصیلان دیپلم ما، حتی به روخوانی قرآن مسلط هستند. در این وضعیت برخی دانشگاه‌ها به ناچار یک تا دو واحد روخوانی قرآن را به واحدهای درسی اضافه کرده‌اند و کسی که در امتحان روخوانی پذیرفته نشود، مدرک کارشناسی به او داده نمی‌شود (حاجی شریف، ۱۳۹۴).

و. چندگانگی آموزش؛ چندگانگی آموزش در درس‌های ریاضی، فیزیک و علوم و... همه به استانداردهای مدرسه احترام می‌گذارند. مدرسینی که در آموزشگاه‌ها و کلاس‌های خصوصی تدریس می‌کنند، خودشان را با کتاب و مدرسه هماهنگ می‌کنند، اما در درس قرآن اینطور نیست. انواع مختلفی رسم الخط وجود دارد. بیشتر الفبای فارسی هم به الفبای قرآنی شباهت دارد. ارگان‌های مختلف، کلاس‌های مختلف می‌گذارند؛ مانند اوقاف، سازمان تبلیغات، وزارت ارشاد، مساجد و حسینیه‌ها و... و هرکدام، مدرسین و داورهای خاصی برای خود

دارند. از این رو چندگانگی آموزش پیش می‌آید و آموزش و پرورش در مرحله فرعی قرار دارد. ما طی ۴۰ سال در کنکور به قرآن توجه نکردیم، پس دیگر چه انتظاری داریم (طالبی‌زاده، ۱۳۹۵). بنابراین باید در آموزش‌های خود بازنگری اساسی کنیم. اگر سن دانش‌آموزان بالا برود و از مقطع ابتدایی در زمینه آموزش قرآن خوب عمل نکنیم، طبیعتاً در مقاطع بالاتر با مشکل مواجه خواهیم شد (یاریگل، ۱۳۹۴). برای تحقق هدف‌ها، برنامه‌ریزی همه‌جانبه‌ای لازم است، علاوه بر توجه به انطباق اصول و معیارهای درسی، هدف‌های برنامه‌ریزی درسی، ضابطه‌های آموزشی، کمیت‌ها و آرایش و... از جمله مسائلی است که باید در تدوین و طراحی آموزشی مورد توجه قرارگیرد. پژوهشگران و متخصصان فن، تحقیقات لازم را درباره دیدگاه‌ها و روش‌های مختلف مورد بررسی قرار داده و نتایج آن را در اختیار دست‌اندرکاران قرار دهند (سندیانی، ۱۳۹۱، ص ۵). کتاب‌های درسی در واقع اسناد رسمی و معتبری هستند که ترجمه ارزش‌های دینی، اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی و علمی حاکم بر یک جامعه به شمار می‌آیند (حسن‌مرادی، ص ۱۱۹). در امر تدریس باید چیزی را به کسی یاد داد؛ این شخص، دانش‌آموز و آن چیز، محتوای است. محتوای را می‌توان دانش، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزشیابی توصیف کرد که باید یاد گرفته شود (ملکی ۱۳۸۹، ص ۶۸). برنامه‌ریزی: درسی یک فراگرد چند مرحله‌ای است که شامل وظایف مرتبط به هم است. این مراحل شامل تعیین فهرست محتوای برنامه، تهیه و تدوین مواد و وسایل آموزشی و اجرای برنامه هستند (ملکی به نقل از لوی، ۱۳۸۶، ص ۲۹). تحلیل: عبارت از بیرون‌کشیدن و مشخص کردن طبقات معینی از صفات اشیا یا موجودات به قصد تصمیم برداشت‌های ذهنی است. به عبارت دیگر هرگاه به قصد کاستن از پیچیدگی‌های موجود، خصوصیات مشترک و معینی از اشیا را انتخاب کنیم و سایر صفات را نادیده بگیریم، تحلیل شده است (تقی‌پور، ۱۳۸۵، ص ۱۳). محتوای آموزشی همواره بخش مهمی از نظام‌های آموزشی رسمی و غیررسمی را شکل داده و توجه محققان و تحلیل‌گران نظام‌های آموزشی را به خود معطوف داشته است، به نحوی که برنامه‌ریزی درسی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی و بسیاری از رشته‌های وابسته و مرتبط دیگر، از دیرباز به عنوان رشته‌های مهم و اصلی دانش بشری به شمار آمده است و هم‌اکنون نیز در بالاترین سطوح تخصصی و در معتبرترین دانشگاه‌های داخلی و خارجی آموزش داده می‌شود (مرادی، ص ۹۸). با پیشرفت سریع علم و تکنولوژی، بدیهی است که محتوا و متون

کتب، باید مورد نقد و بررسی و تحلیل قرار گرفته و در صورت نیاز، مورد بازنگری قرار گیرد. به نظر کریپندورف، تحلیل محتوا، تکنیکی پژوهشی است که برای استنباط، تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها در مورد متن آنهاست (کریپندورف، ۱۹۸۰، ص ۲۵). تحلیل محتوای کتاب درسی یک روش پژوهش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه درسی است (یارمحمدیان، ۱۳۷۷، ص ۵۸). تحلیل محتوا یک روش پژوهش علمی برای توصیف عینی، منظم و کمی محتوای ظاهری ارتباطات است (باردن، ۱۳۷۴، ص ۱۲۴)؛ در این راستا، تحقیقی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» توسط قاسمی و کاظمی صورت گرفت. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که از ۳۳ هدف تدوین شده در این کتاب، به ترتیب، ۵/۴۵ درصد اهداف چندبخشی، ۲۴/۴ درصد اهداف صحیح، ۱۵/۲ درصد اهداف چندسطحی و هم‌چنین از بین حوزه‌های یادگیری، به حیطه شناختی به خصوص به طبقه دانش، بیش از سایر حیطه‌ها و طبقات یادگیری توجه شده و ارجاع به آیات قرآنی مطلوب بوده است. در نهایت با عنایت به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، اهداف تدوین شده در کتاب یادشده، در محورهای جدول طراحی اهداف کتب درسی برای بعضی از اهداف تفصیلی برنامه درسی ملی به اهداف کمتری اشاره شده و یا به کلی محتوا و اهدافی در کتاب منظور نشده است (قاسمی و کاظمی، ۱۳۹۳). تحقیق دیگری توسط دلیرور و اناری نژاد با عنوان «ارتباط افقی محتوای درس ریاضی پایه سوم دوره ابتدایی با سایر دروس این پایه» صورت گرفت. نتایج به دست آمده حاکی از وجود ارتباط افقی درس ریاضی پایه سوم با سایر دروس این پایه بود و بیشترین ارتباط بین کتب با کتاب ریاضی، مربوط به کتاب‌های علوم، مطالعات اجتماعی و هدیه‌های آسمانی و کمترین ارتباط را با درس قرآن، فارسی خوانداری و نوشتاری داشت. با توجه به نتایج به دست آمده به نظر می‌رسد در پایه سوم ابتدایی ارتباط افقی (وحدت) بین درس ریاضی با دروس دیگر این پایه، در حد مطلوب نبود (دلیرور و اناری نژاد، ۱۳۹۵) و تحقیق دیگری که توسط نوروزی با عنوان «بررسی ارتباط افقی سه جلد از کتب دوم ابتدایی شامل فارسی، ریاضی و علوم در رابطه با موضوع بهداشت با مؤلفه‌های پوست، دهان، دندان، تغذیه، بیماری‌ها، سیگار و مواد مخدر

و ورزش» انجام شد. بعد از بررسی ارتباط افقی کتب، مشخص شد که در موضوع بهداشت بیشترین مطلب در کتاب علوم و فارسی و کمترین مطلب در کتاب ریاضی است و بیشترین تکرار در مؤلفه تغذیه در فارسی ۴۷ درصد، علوم ۷۵/۱۸ درصد و ریاضی ۷۱ درصد. کمترین تکرار در مؤلفه سیگار و مواد مخدر بود که هیچ مطلبی در هیچ کدام از کتاب‌ها یافت نشد (نوروزی، ۱۳۹۲). در ارتباط با رابطه افقی بین کتب ابتدایی به ویژه درباره رابطه افقی و موازی یا عمودی قرآن سابقه ای مشاهده نشده است. از این رو درباره آموزش الفبا در دو کتاب قرآن و پایه ابتدایی، این تحلیل و بررسی به نوعی نخستین پژوهش و تحلیل است. با عنایت به توجه سند تحول که «توسعه فرهنگ اقامه نماز و اهتمام به برپایی نماز جماعت در مدرسه و تقویت انس با قرآن در دانش آموزان و توسعه فرهنگ و سواد قرآنی با اصلاح برنامه‌ها» (راهکار ۱/۳، ص ۱۹، سند تحول) و «تدریس زبان‌های فارسی و عربی در چارچوب بخش الزامی برنامه درسی متناسب است، به عبارتی تجویزی است...» (مبانی نظری سند سند تحول، ص ۷۴) را مطرح می‌کند و از آنجا که قرآن کتاب مقدس، یگانه و قابل احترام برای همه مسلمانان است و در آن به یادگیری و خواندن کتاب خدا تأکید شده است و چگونه یادگرفتن این کتاب مقدس برای مسلمانان غیر عرب زبان، به ویژه فارسی زبانان از اهمیت خاصی برخوردار است، از این رو بررسی محتوای کتاب‌ها، به ویژه قرآن و فارسی اول دبستان دارای ضرورت است. تحقیق حاضر، محتوای کتاب قرآن پایه اول ابتدایی را مبنی بر این که تا چه اندازه بر اساس اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی با فارسی اول ابتدایی به صورت هماهنگ تدوین شده است را تحلیل کرده است. در این مقاله به بررسی افقی و مقایسه هم‌زمان و موازی آموزش قرآن مدرسه‌ای به ویژه تدریس الفبا در کتاب‌های فارسی و قرآن اول دبستان پرداخته شده است. نتایج این تحلیل به دست اندرکاران و مؤلفین مربوط کمک می‌کند تا در هنگام تهیه و تدوین و انتخاب محتوای کتاب‌های درسی، موارد لازم را اتخاذ کنند.

۱. اهداف

- الف. بررسی افقی آموزش الفبای کتاب‌های قرآن به شیوه موازی با فارسی اول دبستان؛
- ب. بررسی محتوای آموزش قرآن اول ابتدایی از نظر متناسب بودن با توان یادگیری فراگیران.

۲. پرسش‌ها

- الف. آیا آموزش الفبای قرآنی در کتاب درسی قرآن پایه اول بر اساس سازماندهی افقی به شیوه موازی با فارسی اول دبستان تدوین شده است؟
- ب. چه اندازه محتوای آموزش قرآن اول ابتدایی با توان یادگیری فراگیران فراگیران مناسب است؟

۳. مفهوم‌شناسی

اینک مناسب است به بیان مفهوم کلیدی‌ترین مفاهیم پژوهش حاضر پرداخته شود.

۳-۱. سازمان‌دهی محتوا

شیوه‌های سازمان‌دهی محتوا در دو بخش قابل‌تعریف است:

- الف. سازمان‌دهی عمودی؛ منظور از سازماندهی عمودی نحوه تنظیم عناصر و اجزای یک ماده درسی در سال‌های متوالی است. برای مثال، باید محتوای درس فیزیک سال اول دبیرستان با فیزیک سال‌های دوم و سوم ارتباط عمودی داشته باشد تا یادگیری معنادار و مؤثر تحقق یابد.
- ب. سازمان‌دهی افقی؛ چون همه دروس به طور هم‌زمان به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شود، باید بین آنها ارتباط و هماهنگی لازم وجود داشته باشد. این ارتباط موجب می‌شود که جنبه‌های گوناگون یادگیری، همدیگر را تقویت کنند و در دانش‌آموزان اندیشه نظام‌دار به وجود آورند. برای برقراری ارتباط افقی مواد درسی، می‌توان از شیوه‌های گوناگون زیر استفاده کرد:

۱. سازماندهی براساس رشته‌های علمی؛
۲. شیوه موازی سازی رشته‌ها؛
۳. شیوه سازماندهی چندرشته‌ای؛
۴. شیوه سازماندهی بین‌رشته‌ای (عموپور، ۱۳۸۷).

۳-۲. تعریف عملیاتی متغیرها

- الف. تحلیل محتوا؛ منظور از تحلیل محتوا در پژوهش حاضر، تجزیه و تحلیل الفبای

(حروف و صداها) تولید شده در کتاب‌های درسی قرآن و فارسی اول ابتدایی است تا بررسی شود که چه تعداد از الفبای تولید شده در دو کتاب قرآن و فارسی بر اساس اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی به صورت افقی و هماهنگ تدوین شده است.

ب. محتوا: در پژوهش حاضر، کلیه پیام‌های تولید شده توسط کتاب‌های قرآن و فارسی اول ابتدایی که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است، عبارت است از: ۱. تصویرخوانی؛ ۲. قرائت سوره؛ ۳. شعر و سرود؛ ۴. پیام قرآنی؛ ۵. فعالیت‌ها؛ ۶. داستان‌ها؛ ۷. روخوانی کلمات و عبارات قرآنی.

۴. روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی و از نوع تحلیل محتوای کمی است. پیام‌های متون آموزشی الفبای فارسی و قرآنی با استفاده از اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی به صورت افقی و موازی مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به این مقوله‌ها، واحدهای تحلیل، یعنی فراوانی‌های مربوط به لوحه‌ها (نگاره‌ها)، آیات قرآنی، تمرین‌ها، تصاویر، فعالیت‌ها) به تفکیک درس به درس، جدول بندی شده و مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. در نهایت، جمع بندی کلی به عمل آمده و کل کتاب مورد تحلیل قرار گرفته است.

۵. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری تحقیق حاضر، تمام محتوای کتاب‌های فارسی و قرآن، پایه اول ابتدایی اعم از مطالب نوشتاری (کمی) و متن (مفاهیم)، تصاویر است که توسط آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۶ به چاپ رسیده است. کتاب قرآن با کد ۲/۱ چاپ ۱۳۹۶ شامل ۷ درس و ۲۸ لوحه و کتاب فارسی با کد ۱ چاپ ۱۳۹۶ با ۹۰ صفحه و ۲۲ درس و ۱۰ نگاره (لوحه). در این پژوهش، نمونه مورد بررسی، همان جامعه پژوهش است.

۶. یافته‌ها

الف. واژه قرآن در نگاره ۶ در هفته سوم مهرماه؛ کتاب قرآن در درس ۱۵ در صفحه ۷۸

و الفبای فارسی با نام (اسم) در صفحه ۱۰۹ در کتاب فارسی اول دبستان معرفی می شود. در حالی که همان دانش آموزان، کتاب مستقلی به نام قرآن به موازات کتاب فارسی دارند که از همان اول مهر تدریس آن آغاز می شود.

ب. در معرفی صداها (کوتاه و بلند)، کتاب قرآن اول دبستان نسبت به معرفی کتاب فارسی اول، ۵،۳ هفته و در تدریس رسمی صداها (کوتاه و بلند)، کتاب قرآن اول دبستان نسبت به معرفی کتاب فارسی اول، ۵،۵ هفته دیرتر آغاز می شود.

ج. صدای بلند آ، ا در کتاب فارسی اول در درس دوم، هفته اول آبان در صفحه ۲۷ تدریس می شود، در حالی که در کتاب قرآن هفته چهارم آذر به طور رسمی معرفی و در صفحه ۴۰ همراه فتحه تدریس می شود.

د. صدای بلند ای، ی، در کتاب فارسی اول در درس دوم، هفته سوم آذر در صفحه ۴۴ تدریس می شود، در حالی که در کتاب قرآن هفته چهارم آذر به طور رسمی معرفی و در صفحه ۴۰ همراه آ و فتحه تدریس می شود و صدای بلند آ.

ه. صدای بلند او، و، در کتاب فارسی اول در درس دوم، هفته چهارم آبان در صفحه ۳۷ تدریس می شود، در حالی که در کتاب قرآن هفته چهارم آذر به طور رسمی معرفی و در صفحه ۴۰ هم زمان با صداهای دیگر تدریس می شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول شماره ۱- مقایسه تدریس و معرفی صداها در کتاب‌های فارسی و قرآن سال اول دبستان

کتاب فارسی اول دبستان				کتاب قرآن اول دبستان			هماهنگی در معرفی غیر رسمی و (میزان و فاصله زمانی به هفته)	هماهنگی در تدریس رسمی و (میزان و فاصله زمانی به هفته)
صدا	تاریخ استفاده غیر رسمی (معرفی) و صفحه	تاریخ تدریس رسمی	شماره درس و صفحه	تاریخ استفاده غیر رسمی (معرفی) و صفحه	تاریخ تدریس رسمی	شماره لوحه یا درس و صفحه		
آ	هفته اول مهر نگاره (۱) ص (۲)	هفته اول آبان	ص (۲۷) درس ۱ نگاره ۲	هفته چهارم آذر	هفته چهارم آذر	لوحه ص ۴ (۴۰)	دارند (۱۱)	دارند (۷)
ا	هفته اول مهر نگاره (۱) ص (۲)	هفته دوم آبان	ص (۳۰) درس ۲ نگاره ۱	ص (۲۰) هفته چهارم مهرماه	هفته چهارم آذر	لوحه ص ۴ (۴۰)	دارند (۳)	دارند (۶)
او و	هفته سوم مهر ص (۱۶) نگاره (۷)	هفته چهارم آبان	ص (۳۷) درس ۴ نگاره ۱	هفته چهارم آذر	هفته چهارم آذر	لوحه ص ۴ (۴۰)	دارند (۵)	دارند (۴)
ه	هفته اول مهر نگاره (۲) ص (۵)	هفته دوم آبان	ص (۴۸) درس ۶ نگاره ۱	ص (۱۶) هفته دوم مهرماه	هفته سوم دی	ص (۴۵) لوحه ۹	دارند (۱)	دارند (۹)
ای ی	هفته اول مهر نگاره (۲) ص (۵)	هفته سوم آذر	ص (۴۴) درس ۷ نگاره ۱	هفته چهارم آذر	هفته چهارم آذر	لوحه ۶ ص (۴۰)	دارند (۱۱)	دارند (۴)
اَ	هفته سوم مهر ص (۱۶) نگاره ۷	هفته چهارم آذر	درس ۸ ص (۵۲) نگاره ۱	ص (۲۰) هفته چهارم مهرماه	هفته سوم دی	ص (۴۶) لوحه ۱۱	دارند (۱)	دارند (۳)
میانگین به هفته							(۵,۳)۳۳	(۵,۵)۳۳

و. صدای کوتاه آَ در فارسی در درس دوم، هفته دوم آبان در صفحه ۳۰ تدریس می‌شود و در کتاب قرآن در هفته چهارم آذر در صفحه ۴۰؛ این بدان معناست که در تدوین کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان در مورد زمان معرفی یا تدریس صداها هماهنگی صورت نگرفته است. جزئیات بیشتر در جدول شماره ۱ آمده است.

ز. در کتاب فارسی صدای کوتاه ا- در هفته اول مهرماه معرفی و در هفته دوم آبان تدریس می‌شود. در کتاب قرآن در هفته دوم مهر با کلمه «اسم» معرفی و در هفته دوم دی، در قالب لوحه ۹ در صفحه ۴۵ معرفی می‌شود. سایر جزئیات در جدول شماره ۲ آمده است.

جدول شماره ۲- مقایسه مواد تدریسی محتوای کتاب قرآن و فارسی اول دبستان در مهرماه

هفته اول (صفحه)			هفته دوم (صفحه)			هفته سوم (صفحه)			هفته چهارم (صفحه)		
درس	ص	عنوان	درس	ص	عنوان	درس	ص	عنوان	درس	ص	عنوان
قرآن	اول جلسه و ۲ (شعر)	۱۴	به نام خدا، بسم الله	جلسه ۱ و ۲ (شعر)	۱۶	بسم الله الرحمن الرحیم - اسم = اسم، نام الله = خدا	۱۶	جلسه ۱ و ۲ (شعر)	بسم الله الرحمن الرحیم - اسم = اسم، نام الله = خدا	۱۶	جلسه ۱ و ۲ (شعر)
فارسی	نگاره ۲ و ۵	۲ و ۵	بابا- مادر- آرزو- امین- آبی- کتاب- کفش- کیف- آرزو	نگاره ۲ و ۵	۲ و ۵	آب- آرزو- مسجد- مدرسه- کلاس- آبی- کتاب- آبی	۱۲ و ۱۴ و ۱۶	نگاره ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ و ۴۱ و ۴۲ و ۴۳ و ۴۴ و ۴۵ و ۴۶ و ۴۷ و ۴۸ و ۴۹ و ۵۰ و ۵۱ و ۵۲ و ۵۳ و ۵۴ و ۵۵ و ۵۶ و ۵۷ و ۵۸ و ۵۹ و ۶۰ و ۶۱ و ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ و ۶۵ و ۶۶ و ۶۷ و ۶۸ و ۶۹ و ۷۰ و ۷۱ و ۷۲ و ۷۳ و ۷۴ و ۷۵ و ۷۶ و ۷۷ و ۷۸ و ۷۹ و ۸۰ و ۸۱ و ۸۲ و ۸۳ و ۸۴ و ۸۵ و ۸۶ و ۸۷ و ۸۸ و ۸۹ و ۹۰ و ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۹۴ و ۹۵ و ۹۶ و ۹۷ و ۹۸ و ۹۹ و ۱۰۰	نگاره ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ و ۴۱ و ۴۲ و ۴۳ و ۴۴ و ۴۵ و ۴۶ و ۴۷ و ۴۸ و ۴۹ و ۵۰ و ۵۱ و ۵۲ و ۵۳ و ۵۴ و ۵۵ و ۵۶ و ۵۷ و ۵۸ و ۵۹ و ۶۰ و ۶۱ و ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ و ۶۵ و ۶۶ و ۶۷ و ۶۸ و ۶۹ و ۷۰ و ۷۱ و ۷۲ و ۷۳ و ۷۴ و ۷۵ و ۷۶ و ۷۷ و ۷۸ و ۷۹ و ۸۰ و ۸۱ و ۸۲ و ۸۳ و ۸۴ و ۸۵ و ۸۶ و ۸۷ و ۸۸ و ۸۹ و ۹۰ و ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۹۴ و ۹۵ و ۹۶ و ۹۷ و ۹۸ و ۹۹ و ۱۰۰	نگاره ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ و ۴۱ و ۴۲ و ۴۳ و ۴۴ و ۴۵ و ۴۶ و ۴۷ و ۴۸ و ۴۹ و ۵۰ و ۵۱ و ۵۲ و ۵۳ و ۵۴ و ۵۵ و ۵۶ و ۵۷ و ۵۸ و ۵۹ و ۶۰ و ۶۱ و ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ و ۶۵ و ۶۶ و ۶۷ و ۶۸ و ۶۹ و ۷۰ و ۷۱ و ۷۲ و ۷۳ و ۷۴ و ۷۵ و ۷۶ و ۷۷ و ۷۸ و ۷۹ و ۸۰ و ۸۱ و ۸۲ و ۸۳ و ۸۴ و ۸۵ و ۸۶ و ۸۷ و ۸۸ و ۸۹ و ۹۰ و ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۹۴ و ۹۵ و ۹۶ و ۹۷ و ۹۸ و ۹۹ و ۱۰۰	نگاره ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ و ۴۱ و ۴۲ و ۴۳ و ۴۴ و ۴۵ و ۴۶ و ۴۷ و ۴۸ و ۴۹ و ۵۰ و ۵۱ و ۵۲ و ۵۳ و ۵۴ و ۵۵ و ۵۶ و ۵۷ و ۵۸ و ۵۹ و ۶۰ و ۶۱ و ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ و ۶۵ و ۶۶ و ۶۷ و ۶۸ و ۶۹ و ۷۰ و ۷۱ و ۷۲ و ۷۳ و ۷۴ و ۷۵ و ۷۶ و ۷۷ و ۷۸ و ۷۹ و ۸۰ و ۸۱ و ۸۲ و ۸۳ و ۸۴ و ۸۵ و ۸۶ و ۸۷ و ۸۸ و ۸۹ و ۹۰ و ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۹۴ و ۹۵ و ۹۶ و ۹۷ و ۹۸ و ۹۹ و ۱۰۰

جدول شماره ۳- مقایسه محتوای تدریسی در آبان ماه کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان

هفته	اول			دوم			سوم			چهارم		
	عنوان	ص	عنوان	عنوان	ص	عنوان	عنوان	ص	عنوان	عنوان	ص	عنوان
قرآن	درس دوم- جلسه ۲	۲۲	انعمت‌های خدا و شعر	جلسه ۱ و ۲ (شعر)	۲۶	الحمد لله، الهی شکر- حمد، شکر	جلسه ۱ داستان نان و جلسه ۲ پیام قرآنی	۲۷	واشکروا نعمه الله - تعبه؛ نعمت و الله؛ خدا	شعر جلسه ۱ و دوم درس سوم	۳۰	خانه ما (شعر)
فارسی	درس ۱	۲۷	آ- ب	درس ۲	۳۰	آ- د	درس ۳	۳۴	م- ص	درس ۴	۳۷	اوو- ت

ح. صدای کوتاه اُ ۷ در کتاب فارسی در هفته چهارم آذر تدریس می‌شود و کتاب قرآن آن را در هفته دوم آبان با «شکر»، در هفته سوم دی در قالب لوحه ۱۱ رسمی معرفی می‌کند (نکته سکون را در هفته دوم بهمن در قالب لوحه ۱۳ معرفی می‌کند).

ط. استفاده ترکیبی از فتحه و کسره و سکون هفته دوم آذر با واژه «والدین» و «احسان» در صفحه ۳۵، صورت گرفته است.

جدول شماره ۴- مقایسه مواد تدریسی در آرمه کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان

هفته	اول		دوم		سوم		چهارم		
	عنوان	ص	عنوان	ص	عنوان	ص	عنوان	ص	
قرآن	جلسه ۱ لوحه ۲ جلسه ۲ (شعر)	۳۲	سوره عصر	۲۴	جلسه ۱ احسانا والدین؛ پدر و مادر- احسان؛ خوبی، نیکی	۲۵	مصور و قرآن بخوانیم و شعر جلسه‌های اول و دوم	لوحه‌های ۴ و ۵ صدای - ا- و- ی جلسه‌های اول و دوم	۴۰
فارسی	درس ۵	۴۰	ر- ن	۶	۱- ش	۷	۴۸	۴۸	۸
									۵۱
									۸۱
									۸۱

ی. حروف قرآنی به صورت رسمی یا غیررسمی در کتاب قرآن معرفی نشده است، اما ۷ سوره قرآن (توحید، کوثر، فلق، عصر، حمد، ناس، نصر) و تعدادی آیات قرآنی در کتاب قرآن آمده است که به صورت شنیداری همانند شعر باید آنها را حفظ کرد که ورود در این مقوله بحث جداگانه‌ای می‌طلبد. دانش آموز اول دبستان، اسامی یا نام حروف فارسی را در صفحه ۱۰۹ کتاب یاد می‌گیرد. گرچه نقطه اشتراک زیادی بین الفبای فارسی و قرآنی وجود دارد، در هر حال ۱۰ حرف وجود دارد که اسم یا نام آن‌ها با هم در زبان‌های فارسی و قرآنی فرق دارند. همچنین در مورد حروف که ۸ حرف در زبان قرآن صوت مستقلی دارند که در زبان فارسی این چنین نیستند؛ مانند حروف (س، ص، ث) که در فارسی به حرف «س» تلفظ می‌شوند، ولی در قرآن ۳ تلفظ مستقل دارند. به همین ترتیب در مورد (ز، ظ، ذ، ض) و (ت، ط)، و تفاوت‌های همزه متحرکه و سکنه و $\text{هَمْزَةٌ مُتَحَرِّكَةٌ}$.

ک. کتاب قرآن، ۷ حرف «ب، ن، م، خ، د، س، ل» را در درس اول، ص ۱۴ با عنوان «به نام

خدا، بسم الله» در روز اول بیان می‌کند، درحالی که دانش‌آموزان در کتاب فارسی با حروف ب، د، م، س، در ۵ آبان، «ن» در ۵ آذر و «خ، ل» در ۸ دی ماه آشنا می‌شوند.

ل. در پیام قرآنی در هفته دوم، صفحه ۱۶ دو حرف «ر-ح» در قالب «بسم الله الرحمن الرحيم» و حروف «ش، ک، گ، ه، و، ج» نیز در قالب شعر بیان می‌شود، در حالی که «ر-ش» در ۵ آذر و حرف «ح» در ۵ اسفند و «ک-گ-و» در ۸ دی و «ه» در ۵ بهمن تدریس می‌شود.

م. هفته سوم مهرماه در صفحه ۱۸ سوره حمد را آموزش می‌دهد. (ص، ض، ق و با شعر در صفحه ۱۹، حروف «ف، ت، ث، ج، ز، ی»، صفحه ۲۰، «ع» و «غ» صفحه ۲۳ و «همزه و تشدید» صفحه ۲۴ در حالی که «ص» در ۵ اسفند و «ض» در فروردین ماه و «ق» در ۸ دی تدریس می‌شود.

ن. در درس اول، اول مهرماه صفحه ۱۴، از دانش‌آموز سوال می‌کند: «دوست دارید در جشن قرآن، کدام یک از این کارها را انجام دهید؛ یک شعر یا یک سوره زیبا بخوانید، خاطره یا داستانی درباره قرآن تعریف کنید». سؤال: مگر سوره زیبا و غیر زیبا وجود دارد؟ دانش‌آموز چه می‌داند سوره یا آیه چیست؟ به ویژه در جلسه اول آموزش. در جلسه اول امکان دارد دانش‌آموز از کلاس وحشت داشته باشد و در دنیای دیگری باشد، زیرا همه به پیش دبستان یا مهدکودک نرفته‌اند.

س. تشدید در فارسی در هفته اول اسفند و در قرآن در درس اول معرفی می‌شود. هفته دوم فروردین، لوحه ۲۳ صفحه ۶۸ تدریس می‌شود.

ع. حروف «والی» یا ناخوانا در زبان فارسی نداریم، ولی در قرآن از همان جلسات نخست در این کتاب استفاده شده است. فقط (خوا) در فارسی به عنوان حروف ناخوانا در درس ۱۵ و در هفته سوم بهمن بیان می‌شود. کتاب قرآن ابتدایی، در هفته اول اسفند در قالب لوحه ۲۰ حروف ناخوانا را رونمایی می‌کند، در حالی که در صفحه آغازین از آنها استفاده کرده است.

ف. انواع تنوین در همان روزهای آغازین در درس قرآن مورد استفاده قرار گرفته است. در حالی که در فارسی خبری از تنوین نیست.

ص. از مصوت مرکب فارسی یا حروف لین قرآنی سخنی به میان نیامده است. در حالی که عملاً در قرآن سال اول تدریس می‌شود. مثل یَوْم، غَیْر.

جدول شماره ۵- مقایسه مواد تدریسی در کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان

کتاب فارسی اول دبستان				کتاب قرآن اول دبستان			هماهنگی در معرفی غیر رسمی و میزان تأخیر به هفته)	هماهنگی تدریس رسمی و (میزان تأخیر به هفته)
نشانه‌ها	تاریخ استفاده غیر رسمی و صفحه	تاریخ تدریس رسمی	شماره درس و صفحه	تاریخ استفاده غیر رسمی و صفحه	تاریخ تدریس رسمی	شماره لوحه یا درس و صفحه		
۰	نگاره ۲ ص (۵) هفته اول مهر	هفته اول اسفند	ص (۸۲) درس ۱۶	هفته اول مهر ص (۱۴)	هفته دوم فروردین	لوحه ۲۳ ص (۶۸)	دارند (۰)	دارند (۶)
	هفته اول مهر نگاره (۱) ص ۲ (الف ناخوانا) (خوا) اول	هفته اول آبان	ص (۲۷) درس ۱	هفته اول مهرماه	هفته اول اسفند	لوحه ۴ ص (۶۱)	دارند	-
	-	-	-	هفته دوم آذر ص ۳۴	--	-	-	-
	-	-	-	هفته سوم مهر (۱۸) ص	--	-	-	-
	-	-	-	هفته اول آذر ص ۳۲ لوحه ۳	--	-	-	-
	فاقد سکون	-	-	هفته دوم آبان ص (۱۶)	هفته دوم بهمن	لوحه ۱۳ ص (۵۳)	-	-

نتیجه‌گیری

یکی از راه‌های حصول به اهداف تألیف کتاب‌ها، توجه به اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی است. در تحقیق انجام شده که هدف آن تحلیل محتوای کتاب‌های قرآن و فارسی اول ابتدایی به صورت موازی بر اساس اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی است، نشان داده شد که کتاب‌های قرآن و فارسی اول دبستان از لحاظ تدریس و معرفی الفبا چندان هماهنگ نبوده‌اند؛ در متن کتاب فارسی به توالی، استمرار، تعادل و وسعت توجه شده است ولی در متن کتاب قرآن، به برنامه ریزی درسی و رشد یادگیری چندان توجهی نشده است. این نکته با تحقیقات آثار سایر مؤلفین و کارشناسان مانند طالب زاده، حاجی شریفی و باریگل و مسیب زاده، همسو است. در هر صورت مشخص نیست که تدریس کتاب قرآن از کل به جزء

است یا بالعکس یا ترکیبی از آنها، اما در کتاب فارسی روشن است که از کل به جز است.

پیشنهادهای تحقیق

الف. انجام به موقع اعتبارسنجی و ارزش‌یابی مراحل طراحی، اجرا و بازخورد محتوای آموزشی کتب درسی؛

ب. توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و تفاوت در طبقات اجتماعی آنان در تدوین کتب درسی؛

ج. هماهنگی بین مدیران درون سازمانی برای تألیف کتاب‌های قرآن و فارسی و سایر دروس مرتبط. در تألیف چنین کتبی لازم است بین معاونت‌های پرورشی و فرهنگی که متولی فوق برنامه‌های قرآنی و معاونت پژوهشی که متولی تألیف کتب درسی و معاونت آموزشی که متولی آموزش معلمان کشور است، هماهنگی بیشتری صورت گیرد.

د. شروع کتاب قرآن از سال دوم دبستان به صورت رسمی؛ زیرا اولاً گویش‌ها و زبان‌های مختلف محلی و غیر فارسی در سطح کشور وجود دارند و فراگیران و برخی اولیای آنان در تکلم فارسی با مشکل مواجه هستند. معمولاً معلمان در سال اول دبستان، آنها را با زبان فارسی و تکلم آن آشنا می‌کنند، سپس به آموزش الفبای می‌پردازند، به هر صورت فارسی، زبان رسمی کشور است. به نظر نگارنده، هفت درس حدود ۷۰ صفحه‌ای با ۷ سوره قرآن و بسیاری آیات برای این دانش‌آموزان سنگین است. برخی کارشناسان نیز همین عقیده را دارند و معتقدند بهتر است در سنین قبل از ۸ سالگی با حفظ قرآن کار تربیت قرآنی شروع شود (طالبی‌زاده، ۱۳۹۵). دانش‌آموزان در سال اول ابتدایی، الفبای فارسی را به نحو کامل می‌آموزند و با عنایت به این‌که حروف قرآنی هرکدام دارای صوت واحد و مستقل هستند و ۳۱ حرف الفبای فارسی دارای ۲۳ تا ۲۴ واکه هستند، از این رو به راحتی می‌توان تفاوت و تلفظ ۸ حرف قرآنی و حتی همزه را در پایه دوم دبستان آموزش داد.

فهرست منابع

الف. کتب

۱. باردن، لورنس. (۱۳۷۴). *تحلیل محتوا*. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزسرخابی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۲. تقی پور ظهیر، علی. (۱۳۸۷). *برنامه ریزی درسی برای مدارس ابتدایی در هزاره سوم*. بی جا: انتشارات آگه.
۳. حسن مرادی، نرگس. (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای کتاب درسی*. تهران: انتشارات آبیژ.
۴. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (۱۳۹۶). *فارسی اول دبستان*. تهران: شرکت افست.
۵. _____ . *قرآن اول دبستان*. تهران: شرکت افست.
۶. سندیانی، سمیه. (۱۳۹۱). «تحلیل محتوای کتاب ریاضی اول دبیرستان از نظر پژوهش محوری بودن»، پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی آموزشی، تنکابن: دانشگاه آزاد اسلامی.
۷. شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین و مبانی نظری آن آموزش پرورش*. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۸. عموپور، مسعود. (۱۳۸۷). *مبانی برنامه ریزی درسی*. رشت: انتشارات فرهنگ ایلیا.
۹. کریپیندورف، کلوس. (۲۰۰۴م). *تحلیل محتوا: مبانی روش شناسی*. ترجمه هوشنگ ناییبی. تهران: نشر نی.
۱۰. ملکی، حسن. (۱۳۸۹). *برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل)*. مشهد: انتشارات پیام اندیشه.
۱۱. یار محمدیان، حسین. (۱۳۹۰). *اصول برنامه ریزی درسی*. تهران: انتشارات یادواره کتاب.

ب. مقالات

۱۲. ترابی، محمد. (۱۳۹۴). <http://mahjavaheeri.blogspot.com>.
۱۳. حاجی شریف، احمد؛ یاریگل، بهروز، مسیب زاده، محمدرضا و نباتی، رضا. (۱۳۹۴). <http://ayaronline.ir>.
۱۴. خواجوی، محمد. (۱۳۹۴). <http://www.ima.ir/fa/News>.
۱۵. دلیرور، فرشته و اناری نژاد، عباس. (۱۳۹۵). «ارتباط افقی محتوای درس ریاضی پایه سوم دوره ابتدایی با سایر دروس این پایه». *مقالات پوستری کنفرانس ۱۴* (۱۰۲۰۱۰۲).
۱۶. رضایی، محمد. (۱۳۹۶). <https://news.ir/news/bac>.
۱۷. طالبی زاده، مجید. (۱۳۹۵). <https://www.yjc.ir/fa/news/5699484>.
۱۸. قاسمی، حسین و کاظمی، محمود. (۱۳۹۳). «تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه های آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». *فصلنامه علمی پژوهشی نوآوری های آموزشی*. ۳ (۴)، صص ۱۰۰-۱۱۶.
۱۹. محفوظی، محمدصادق. (۱۳۸۹). <http://www.mahfouzi-museum.com/undergraduate-studies/articles/detail>.
۲۰. نوروزی، امیرعلی. (۱۳۹۲). <http://norozzi1974parsiblog.com/Posts/>.
۲۱. موسوی بلده، سید محسن. (۱۳۸۸). <https://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid>.